

KAPLAN, N. (2021). “Geç Antik Çağ Kanon Tablosu Süryani Resimli El Yazmalarında Teolojik Arka Plan”. *Kadim Akademi SBD*, 5(2) s.109-127.
Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi.
Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 29.11.2021
Makale Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.12.2021

GEÇ ANTİK ÇAĞ KANON TABLOLU SÜRYANİ RESİMLİ EL YAZMALARINDA TEOLOJİK ARKA PLAN¹

THE THEOLOGICAL BACKGROUND OF SYRIAC ILLUSTRATED MANUSCRIPTS WITH CANON TABLES IN THE LATE ANTIQUITY

Necla KAPLAN²

ÖZ: Makalenin konusu, *Rabbula, Syr.33* ve *Diy.339* olarak bilinen Süryanice yazılmış kanon tablosu ve resimli 6. yüzyıl tarihli el yazmalarıdır. Bu üç nüsha, günümüze gelen en erken tarihli kanon tablosu resimli İncil el yazmalarıdır. İlki 4. yüzyılda, Kaeisareialı Eusebios (MS 260-339) tarafından Yunanca tasarlanmış kanon tabloları düzeni, daha sonra çeşitli dillere tercüme edilmiştir. Söz konusu el yazma türünden, günümüze gelebilen en erken tarihli resimli nüshalar Süryanicedir. Bir tür oldukları görülen bu el yazmaları Erken Dönem Hıristiyanlığının önemli kültür mirasıdır. Ayrıca ele alınan Kanonik İnciller, Süryani Kilisesi'nin sanatsal hünerini temsil etmesi ve resme yaklaşımını göstermesi bakımından incelenmeye değerdir.

Çalışmada, öncelikle Geç Antik Çağ'da Süryani Hıristiyan cemaatinin merkezi Roma Kilisesi'nden ayrılmasına ve Doğu ile Batı Süryani Kilisesi olarak bölünmesine sebep olan teolojik tartışmalara değinilecektir. Bu bağlamda Süryani Kilisesi'nin yaklaşımı ve söz konusu üç el yazmasının üretiminde hâkim olan teolojik anlayışın saptanması amaçlanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Süryani, Resimli El Yazmaları, Kanon Tabloları, Geç Antik Çağ.

ABSTRACT: The subject of the article is illustrated manuscripts known as *Rabbula, Syr.33* and *Diy.339* with canon table in Syriac dated to the 6th century. These three copies are the earliest known illustrated Bible manuscripts with canon tables. The first arrangement of canon tables in Greek was designed by Eusebius of Caesarea (260–339 AD) in the 4th century was later translated into various languages. The earliest surviving illustrated copies of this manuscript type are in Syriac. They are one of a kind and are an important cultural heritage within Early Christianity. However, the canonical Gospels dealt with in this study are worth examining in terms of representing the artistic skill of the Syriac Church and showing its approach to painting.

In the study, firstly the subject discussed will be the theological debates in the Late Antiquity that caused the Syriac Community to be separated from the Central Roman Church and divided as East and West Syriac Churches. In this context, it is aimed to determine the approach of the Syriac Church and the theological understanding that dominated the production of the three mentioned manuscripts.

Keywords: Syriac, Illustrated Manuscripts, Canon Tables, Late Antiquity.

¹Bu makale; 14-16 Ekim 2021 tarihinde Konya'da düzenlenen “25. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu”nda sözlü olarak sunulmuş “Geç Antik Çağ Kanon Tablosu Süryani Resimli El Yazmalarında Teolojik Arka Plan” konu başlıklı bildirden genişletilerek üretilmiştir.

²Dr., Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Artuklu/Mardin, neclakaplan@artuklu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2471-9947.

Erken dönem kilise yazarlarının verdiği bilgiler³ ve günümüz tarihçilerinin Hıristiyanlık dönemine ilişkin yazılarından, özellikle 2. ve 5. yüzyıllarda, İsa'nın tabiatı üzerine ciddi boyutlarda teolojik tartışmaların yaşandığı anlaşılmaktadır.⁴ Hıristiyan dünyasındaki bu tartışmaların sonucunda bu yüzyıllar; Roma ve Konstantinopolis Kilisesi ile Süryani Kilisesi arasında ve özelde de Süryani Kilisesi arasında Doğu-Batı olmak üzere bölünmelerin olduğu bir dönem olmuştur. 5 ve 6. yüzyılda Ortadoğu'daki Grek-Roma egemenliğinin ve erken Hıristiyanlık üzerindeki Yunan etkisinin doğrudan bir sonucu olarak Süryani edebiyatı da esas olarak iki kültürel akıma ayrılmıştır: Doğu ve Batı. Süryani Hıristiyanlar yüzyıllardır bu iki akımla, birbirini tamamlayarak, bazen uyum içinde, bazen de gerilim içinde bu durumla baş etmeye çalışmışlardır (Rompay, 2010, s.74).

Kristolojik tartışmaların önemli aktörlerinden olduğu anlaşılan Hıristiyan Süryani dünyasındaki görüşlerin değerlendirilmesi, bu çalışmanın amaçlarından değildir. Ancak, söz konusu tartışmalar sonucunda ortaya çıkan teolojik görüşün, resimlenmiş el yazmalarının üretilmesinde muhtemel etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Özellikle Kutsal Kitap'ın yorumunda simge ve sembollerin kullanımı meselesi bağlamında 6. yüzyılda üretilmiş resimli el yazmalarının varlığı dikkat çekicidir. Bu eserler kendi döneminin yansıtıcısı olarak günümüze gelen önemli kültür mirası olmanın yanı sıra dönem tartışmalarının reaksiyonlarının anlaşılmasında da önemli bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, dönemi hakkında fikir vermesi açısından 6. yüzyıl tarihli olduğu bilinen kanon tablolu *Rabbula Dörtlü İncilleri*, *Syr.33* ve *Diy.339* resimli el yazmalarının aydınlatılması gereken bir noktada durdukları düşünülmektedir.

Bu çalışmada, el yazmalarının sanatsal ve stilistik özellikleriyle ilgili kısa tanıtıcı bilgilere geçmeden önce, bunların oluşumunda muhtemel etkileri olduğu düşünülen tartışma ortamına ve sergilenen yaklaşımlara değinmek gerekecektir. Bu nedenle öncelikle geçmişte Süryani Kilisesi'nin yaşadığı tarihi teolojik gelişmelere bir göz atmak faydalı olacaktır.

³ Günümüzde diğer dillere çevrili yapılmış bu kaynaklardan en önemlisi Eusebius'un (260-339) "*Kilise Tarihi*" ve "*Constantinus'un Hayatı*" isimli kitaplarıdır. Bunlarla birlikte, İngilizceye çevrilmiş: Origen, *Against Celsus*, Ante-Nicene Fathers, c. 4 (ed. Alexander Roberts ve James Donaldson), Hendrickson 1994; Origen, *De Principiis*, Ante-Nicene Fathers, c. 4 (ed. Alexander Roberts ve James Donaldson), Hendrickson, 1994; Origen, *The Philocalia of Origen*, (İng. çev: George Lewis), Edinburgh: T. ve T. Clark, 1911; Zachariah of Mitylene, *The Syriac Chronicle*, (Çev. F. J. Hamilton ve E. W. Brooks), London 1899, gibi çeviri yayınlar, dönem hakkında bilgi sunan Antik Çağ kaynaklarından bazılarıdır (Duygu, 2016, s.69-87).

⁴ Erken dönem Hıristiyanlığındaki kristolojik tartışmaları Roma/Bizans ve Süryani dünyası bağlamında ele alan yayımlanmış modern/çağdaş kaynakların (Anastos, 1964; Brock, 1994; Çelik, 1987; Kaçar, 2015; Duydu, 2017; Duygu ve Akalın, 2018) ortaya koyduğu detaylı bilgiler sayesinde dönem hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Doğu Hıristiyanları üzerinde etkili olan Sasani (Pers) İmparatorluğunun kaynakları da özellikle Süryani Hıristiyanlarının 5. yüzyıla kadar olan durumunun anlaşılmasında önemlidir (Alıcı, 2016).

GEÇ ANTİK ÇAĞ'DA HİRİSTİYANLIKTAKİ TARTIŞMALAR VE SÜRYANI KİLİSESİ

Hristiyanlık için erken dönem oldukça tartışmalı bir dönem olmuştur. İsa'nın tabiatı üzerine, 2. yüzyılda zenginleşen düşünce dünyasıyla birlikte artan kristolojik⁵ tartışmalar (Çelik, 1987, s.22-27; Kaçar, 2015, 22;) 5. yüzyılda da derinleşerek devam etmiştir (Çelik, 1987, s.183; Mitchell, 2016, s. 340). Süryani Kilisesi de bu tartışmaların önemli aktörlerinden olmuştur. Tartışmalar teolojik temelli olup İsa'nın tabiatı konusunda yoğunlaşmıştır. Özellikle, Meryem'e *Theotokos* (Tanrı doğuran) ile *Khristotokos* (İsa doğuran) unvanının verilmesi meselesi üzerine Süryani Nestur⁶ (ö.451) ile İskenderiyeli Kyrillos⁷ (ö.444) arasında cereyan eden tartışma dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır (Anastos, 1962, s. 126; Kaçar, 2015, s.133-134). Meryem'e *Theotokos* unvanının verilmesini kabul eden Kyrillos'a göre; "*Birleşmeden sonra İsa Mesih'te tek bir doğa vardır.*" Nestur ise; Meryem'i *Khristotokos* olarak tanımlıyordu. Ona göre; "*Tanrı'nın annesi olamaz, Meryem sadece bir insan doğurmuştur*" (Kaçar, 2015, s.134). Giderek derinleşen tartışma 5. yüzyılda Hristiyan dünyasında büyük bir kutuplaşmaya yol açmıştır (Anastos, 1962, s.119-121; Mşiha Zha, 2002, s.123-137; Tarakçı, 2010a, s. 219-220; Kaçar, 2015, s.134-135). Tartışmanın büyümesi nedeniyle Doğu Roma İmparatoru II. Theodosius (d.401-ö.450) tarafından 431'de Efes Konsili'nin (üçüncü Ekümenik) düzenlenmesi çağrısı yapılmıştır (Atiya, 2005, s. 198; Tarakçı, 2010a, s.221). Efes piskoposunun, desteğini önceden alan ve aynı zamanda konsilin de başkanı olan Kyrillos, Antakya ve Roma temsilcilerinin gelmesini beklemeden konsili gerçekleştirmiş ve konsilde Nestur'u mahkûm ettirmiştir (Çelik, 1987, s.150; Kaçar, 2015, s.143). Antakyalı piskoposlar Efes'e vardıklarında durumu öğrenmişlerdir. Onlar da Nestur ile birlikte 431'de Efes Konsili'ni protesto etmiş, yeni bir konsil yaparak Kyrillos ve Efes piskoposu aleyhinde kararlar almışlardır. Daha sonra gelen Roma temsilcileri de Kyrillos'un yanında yer almıştır. Bu gelişmeleri öğrenen II. Theodosius, Nestur'u Antakya'ya kendi manastırına göndermiştir. Kyrillos da İskenderiye'ye dönmüştür⁸ (Tarakçı, 2010a, s. 221-223; Kaçar, 2015, s.136). 431 Efes Konsili'nden sonra meydana gelen bölünmüşlüğü ortadan kaldırmak için yeni girişimlerde bulunmuş ve 433 yılında bir anlaşmaya varılarak bazı kararlar alınmıştır. Alınan kararlarda; *Theotokos* unvanının kullanımı ve Antakya İlahiyat Okulu'nun⁹ savunduğu formül olan "*İsa Mesih'te iki doğanın birleşmesi*" görüşü kabul edilmiştir. Nihayetinde, Nestur Konstantinopolis patriklik görevinden alınmış ve

⁵ *Kristoloji*; Yunanca Χριστος (Mesih) ve λογος (söz, anlatı) kelimelinden meydana gelen "İsa Mesih'in varlığı, tabiatı, özü, iradesi" gibi konuları içeren yazı türüdür (Duygu ve Akalın, 2018, s.37). İsa Doktrini için kullanılan bir terimdir. Yani İsa'da bulunan "Tanrısallık" ve "beşerilik" yönü ile ilgili görüşleri kapsamaktadır (Kaçar, 2015, s. 11).

⁶ Nestur'un (Nastur/ Nestorius), Antakya civarında bir manastıra katıldığı ve Mopsuestialı (Adana Misis/ Yakapınar) Theodoros/Theodore'un (ö.428) öğrencisi olduğu bilinmektedir (Kaçar, 2015, s.132). Ayrıca 428 yılında Konstantinopolis'e patrik olarak atanmıştır (Tarakçı, 2010a, s.219.).

⁷ Kyrillos/Cyryl/Cyryllus'un ismi bazı kaynaklarda Kurilos (ö.444) olarak da geçmektedir (Çelik, 1987, s.150).

⁸ Aslında Kyrillos ile Nestur arasındaki çatışmanın, temelde teolojik karakterli görünse de büyük ölçüde kişisel, dini-politik ve terminolojik olduğu sanılmaktadır. Eğer, Nestur ve Kyrillos tarafsız bir hakem gözetiminde terimlerini doğru tanımlayabilecekleri, farklılıklarını sakince tartışabilecekleri bir ortamda kendilerini daha net bir şekilde açıklayabilselerdi ikisinin de Ortodoks olduğu ile ilgili şüphelerin azalmış olabileceği ileri sürülmektedir (Anastos, 1962, s.120).

⁹ Hristiyanlığın başlangıcından beri Antakya Kilisesi önemli bir merkez ve bir İlahiyat Okulu olmuştur (Metzger, 1977, s.4-10; Atiya, 2005, s.189-264).

Mısır'a sürgün edilmiştir (Tarakçı, 2010a, s.122; Kaçar, 2015, s.145; Mitchell, 2016, s.158, 341).

İsa'nın tabiatı meselesi tartışmasının yanı sıra, daha öncesinde gündeme gelmiş Kutsal Kitap'ı yorumlama metodu da Hıristiyanlar arasında farklı görüşlerin oluşmasına sebep olmuştur. Geçmiş 3. yüzyıla kadar dayanan ve sonrasında da devam eden Kitab-ı Mukaddes'in yorumu konusunda önemli iki isim; Antakya Okulu'nun önde gelen teoloğu Mopsuestialı Theodore¹⁰ (352-428) ile İskenderiyeli tefsirci Origen¹¹ (ö.254) esas alınmış görünmektedir. Origen'e göre; Kutsal Kitap gizil anlamlar taşıyabilir, bunlar ancak alegorik yorum ile anlaşılabilir. Kutsal Ruh'un yazdığı metin yanlış olamaz. Kutsal Kitap'ta anlaşılmaz, çelişkili veya tarihi yanlışlıklar varsa bunlar gizil anlam taşıdıkları içindir. Bunlar kusurlu değil, Tanrı'nın insanlara yanlışları göstermek ve insanların gizil anlamı araştırması için tasarlanmış metinlerdir (Tarakçı, 2010b, s.193-202). Dönemin önemli merkezlerinden olan İskenderiye Okulu, Origen'in savunduğu Kitab-ı Mukaddes'in simge ve sembollerle anlatılması yani, alegorik¹² yorum yönteminin kullanılması taraftarıydı. Mopsuestialı Theodore ise, Kitab-ı Mukaddes'in yorumlanmasında alegorik yorum metodunun kullanılmasına karşı çıkmıştır (Loopstra, 2019, s.299). Ona göre; alegorik yorum, putperest Yunanların mitolojilerindeki tanrıların yanlışlıklarını değiştirmek için kullandıkları bir metottur. Bu metodun Hıristiyan Kutsal Kitabı'nın yorumunda kullanılmayacağını düşünen Mopsuestialı Theodore, lafzî yani harfi harfine metne bağlı kalma metodunu doğru bulmuştur (Şer, 2006, s.14). Diğer bir deyişle, yazılı metnin anlamına sadık kalınmasını ve kapalı anlamlı bir cümle ya da bölüm varsa bunun, inançlılara neyin yapılmaması gerektiğini bildirmek için olduğunu savunmuştur (Tarakçı, 2010b, s.204). Antakya Okulu da Kutsal Kitap'ın alegorik yöntemle yorumlanmasını reddetmiştir. Kutsal Kitap'ın harfi harfine yorumlanması, sembol ve simgelerden uzak durulması görüşünü benimsemiştir (Tarakçı, 2010b, s.203-208.).

Bir önceki paragrafta değinilen Kyrillos ile Nestur arasındaki Meryem'in statüsü meselesiyle ilgili tartışmada, Kyrillos'un savunduğu "Theotokos (Tanrı Anası) Meryem" ifadesinin ilk kez Origen¹³ (ö.254) veya İskenderiye Patriği Aleksander tarafından anıldığı belirtilmektedir (Çelik, 1987, s.114). Ancak Hıristiyan İlahiyatında bunu resmi boyuta taşıyan, yani Teotokos tabiriyle İsa'nın Tanrısallığına dair tek tabiat görüşünün savunucusu İskenderiye Patriği Kyrillos olmuştur (Çelik, 1987, s.114). Süryani Nestur da hocası ve aynı zamanda Antakya ilahiyat okulunun en meşhur temsilcilerinden olan Mopsuestialı Theodore'un anlayışını benimsemiş ve bu yaklaşımla taraftar bulmuştur. Bu teolojik tartışma ortamında

¹⁰ M.S. 352 yılında Antakya'da doğmuştur. 366 yılında Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Antakya ilahiyat okulunun kurucusu kabul edilen Diodore'un da öğrencisi olmuş ve 383 yılında papaz olarak görevlendirilmiştir. Yaşamının bu gençlik yıllarında zühde dayalı ve Kutsal Kitap araştırmasına yoğunlaşmış bir hayat sürmüştür. 392 yılından ölümüne kadar (428) Mopseustia psikoposu olarak görev yapmıştır. Bu görevi sırasında heretik akımlara ve putperestliğe karşı sürekli mücadele etmiştir. Kutsal Kitap üzerine yaptığı açıklamaları ile şöhret kazandığı için kendisine "müfessir/ yorumlayıcı" denmiştir (Şer, 2006, s.14-15).

¹¹ Origen, İskenderiye okulunun en ünlü temsilcisi ve 6. yüzyıla kadar da etkisi devam etmiş din bilgini olarak kabul edilmektedir (Tarakçı, 2010b, 193-194).

¹² Alegori: Yunanca "başka bir şey söylemek" anlamına gelmekte ve bir metinde, gerçek anlama paralel mecâzi ya da mesaj içeren başka anlamlar olduğunu ifade eder (Harrington, 2003, s.291; Tarakçı, 2010b, s.184).

¹³ İskenderiyeli Origen, resmi Kilise tarafından "sapkın" kabul edilerek aforoz edilmiştir (Duygu, 2018, s.639).

İskenderiye İlahiyat Okulu, Hristiyan teolojisinin Helenistik anlayışını temsil etmiş ve Süryani bakış açısını savunan Antakya İlahiyat Okulu ile çatışmıştır (Hayes, 2002, s.167; Tarakçı, 2010b, s.203). İskenderiye ile ortak görüşe sahip Roma ve Konstantinopolis Patrikleri de bu bağlamda Antakya ile sürekli sorunlar yaşamıştır. Nihayetinde, Roma İmparatorluğu'nun yönetiminde ve ona bağlı bulunan Doğu kentlerinin merkezi konumundaki Antakya, zorunluluktan İskenderiye tarafına geçmiştir (Hayes, 2002, s.167-168). Bunun sonucunda Antakya Süryani Kilisesi ikiye bölünmüş ve Nestur taraftarı oldukları için Nesturian (Nesturi, Nasturi, Nestoryanizm) olarak anılan Doğu Süryani kesimi ayrılmıştır (Çelik, 1987, s.115). Süryanilerin merkezlerinden bir tanesi olan Urfa Okulu da Batı Süryani kilisesi olarak Antakya Okulu'na bağlı kalmış, böylece Helenistik İskenderiye Okulu'na yakınlaşmıştır. Bu durum Antakya İlahiyat Okulu'na bağlı olan Hristiyan Süryani cemaatinin Doğu ve Batı olmak üzere iki kola bölünmesine yol açmıştır. Süryani Kilisesi'nin başından beri mücadele ettiği Helenist teolojik yaklaşım kazanmış (Hayes, 2002, s.117-118) ve Nesturi ya da Nasturi olarak adlandırılan Doğu Süryanileri Pers sınırındaki Nusaybin Okulu'nda vücut bulmuştur (Şer, 2006, s.21). Bu süreçte, Batı Süryani Urfa Kilisesi ve Antakya Kilisesi'nin daha önce kullandığı Dört İncil'in uyumu olan *Diyatesaron*¹⁴ kaldırılmış, yerine Roma ve Batı kesimi tarafından benimsenen Yeni Ahit'in Peşitta¹⁵ versiyonu kullanılmıştır (Hayes, 2002, s.167-168).

Theodore'un, Kutsal Kitap'ın yorumu metodunu savunan Nusaybin Okulu'nun kurucularından Narsay¹⁶ (ö.500), Süryani cemaatinin Doğu (Nasturiler) ve Batı (Yakubiler) olarak bölünmesi meselesini daha da artırmıştır (Loopstra, 2019, s.299). Theodore'un eserleri ve İncil tefsir metodu Doğu Süryani Hristiyanlığının, dyofizit¹⁷ koluna dâhil olmuştur (Reinink, 2009, s.222; Loopstra, 2019, s. 299-300). Bu dönemde Urfa Okulu'nda Narsay'ın çağdaşı olan Batı Suriyeli şair Suruçlu Yakub (ö.521), öğrenciyken öğrendiği Mopsuestialı Theodore'un yorumunu reddetmiş, bunun yerine, tipoloji ve sembolizmi kullanmayı tercih etmiştir (Loopstra, 2019, s.301). Batı Süryani çevrelerinde İncil'in Yunanca versiyonlarının çevirileri de geniş bir dolaşıma ulaşmıştır. Nitekim Batı Süryani Kilisesi'nden Tellalı Paul'un, Origen'in Hexapla'sının Septuaginta bölümünün Süryanice çevirisini (Syro-Hexapla) 614 ve 617 yılları arasında tamamladığı bilinmektedir (Baumstark, 1922; s.188, Metzger, 1977, s.68-75; Loopstra, 2019, s.295). Bu çeviri faaliyetlerinin bir diğer önemli ismi Harkelli Tuma (570-640)'dır¹⁸ (Juckel, 2011, s.418). Yeni Ahit'in Yunanca versiyonunun her ayrıntısına, hatta kenar boşluklarına

¹⁴ Edessa'da (Urfa'da), 2. yüzyılda Tatiyan (Tityanus, Tatian) tarafından hazırlanan *Diyatessaron*, Süryanice yazılmış bilinen en erken tarihli İncil çevirisidir (Nordenfalk, 1938, s.45; Hayes, 2002 s.63; Juckel, 2009, s.109-110; Hill, 2019, s.28).

¹⁵ "Peşitta" İbranice'den çevrilmiş Eski Ahit'in, Süryanice versiyonu olduğu ve Origen'in Hexapla'sının beşinci sütununda bulunan Yunanca metnine dayandığı için Süryani-Hexaplaric versiyonu olduğu belirtilir (Metzger, 1977, s.48; Dirksen, 1988, s.255-256; Romeny, 2005, s.48).

¹⁶ Süryani Narsay (Narsai), Nusaybin (Nsibis) Okulu'nun başkanı olup aynı zamanda şair ve tefsirci idi (Loopstra, 2019, s.299).

¹⁷ Yunanca bir terim olan bu sözcük Diofizit olarak da bilinmekte ve "iki tabiatçılar" anlamına gelmektedir. İsa'nın "ilahi" ve "insani" iki ayrı tabiatının bulunduğu inanan kesim için kullanılmaktadır (Akalin ve Duydu, 2017, s.16).

¹⁸ Yazar Harkelli Tuma (Toma), antik dönem Filistin sınırlarındaki Harkel kentinde 570 yılında dünyaya gelmiş, 640 yılında vefat etmiştir. Tuma, metropolit görevinin yanı sıra, Süryani patriğinin sekreterliği ve diplomatlık gibi görevler de almıştır (Juckel, 2011, s.418).

Yunan varyantlarını da yazacak kadar dikkat ettiği için “aynaya benzer” olarak adlandırılan bu çeviriye Harkel versiyonu¹⁹ denmiştir (Loopstra, 2019, s.295).

7. yüzyılda Doğu Süryani Kilisesi’ne gelindiğinde, Nusaybin²⁰ (Nisibis) Okulu’nun müdürü Hnono²¹ (ö.610), Kitab-ı Mukaddes’in yorumlayıcı çerçevesini genişletmeye çalışmış (Reinink, 2009, s.220-221) ve muhtemelen bu nedenle Hnono, 587 tarihinde Doğu Süryani Konseyi tarafından kınanmış²² ve kitapları yasaklanarak aforoz edilmiştir (Şer, 2006, s.70). Öte yandan, Origen yanlısı ve İskenderiye Okulu destekçisi olduğu için Hnono, Mopsuestialı Theodore’un muhalifi olarak görülmektedir (Baumstark, 1922, s.127; Şer, 2006, s.20-21). Bu durum, Doğu Süryani Kilisesi’nde Nestur’un görüşüne muhalif ve Origen’e sempati duyan kesimlerin de olduğunu göstermektedir.²³

Tüm bu teolojik tartışmalar sonucunda Antakya İlahiyat Okulu’na bağlı olan Batı Süryani Kilisesi’nin, Roma-Konstantinopolis’le birlikte hareket eden ve Helenistik eğilimli olan İskenderiye İlahiyat Okulu’na yakınlaşmıştır. Böylece Doğu Süryani Kilisesi’nden farklı olarak sanat ürünlerine daha ılımlı bir yaklaşım sergilediği anlaşılmaktadır. Günümüze gelen çeşitli eserler de bu durumu desteklemektedir.

2. 6. YÜZYIL TARİHLİ KANON TABLOLU SÜRYANİ EL YAZMALARI

Kanon tabloları; dört İncil yazarının (Matta, Markos, Luka ve Yuhanna) her birinin anlatımında geçen bapların/kanunların uyumunu göstermek için bölümlere ayrılarak oluşturulmuş çizelgelerdir (Resim 1). Yani dört farklı kaynaktan tasvir edilen İsa’nın öğretilerinin tek bir şablonda gösterilmesi sistemidir. Geç Antik Çağ’da, Kaisareialı Eusebios²⁴

¹⁹ Günümüze gelebilmiş pek çok Harkel versiyonu nüshalar mevcuttur (Metzger, 1977, s.71-72).

²⁰ Nusaybin, en erken dönemden beri Hıristiyanlığın önemli merkezlerinden olmuştur. Özellikle 5 ve 6. yüzyıllarda yaşanan Pers-Roma mücadelesinde dönem dönem Perslilerin himayesinde kalmıştır (Kütük, 2018, s.111-163).

²¹ Erbilli Henana/Hnono Nusaybin’de eğitim görmüş dyofizit bir bilgidir. 572 yılında Nusaybin Okulu’na başkan olmuştur. Dyofizit görüşünden dolayı kentten kovulmuştur. Öğretileri nedeniyle Doğu Süryani Kilisesi’ne doktrin ve yazıları nedeniyle muhalif olmuştur (Şer, 2006, s.67; Baumstark, 1922, s.127).

²² Hnono’nun kınanması, Nusaybin Okulu içinde bir bölünmeye işaret etmektedir (Loopstra, 2019, s. 300).

²³ Örneğin, Mopsuestialı Theodore’un kutsal kitabı yorumlama metodunu ve görüşünü savunan Nesturi Nusaybin Okulu’nda öğretmenlik yapan Hnono’yu anlatan kaynaktan geçen; “*Uriğenis (Origen)’nin yazılarına 6. yüzyılın sonuna doğru Nusaybin Okulu’nda çok değer veriliyordu. Bu okulu 572 yılında yönetmeye başlayan Hadyablı (Adianoslu) Honono’nun öğretmenliği de bunun bir başka kanıtıdır. Nasturiler kendi öğretilerinin düşmanı olan Jüstinyen’e kin besliyorlardı, çünkü Jüstinyen V. Ekümenik Konsil’de diyofizitizmin (Çift doğacılığın, Nasturiliğin) son temsilcilerini etkisiz hale getirecek olan aforoz kararları çıkartırdı (553). Bu imparator Uriğenis’den (Origen) de aynı şekilde nefret ediyordu ve 542 yılında onun taraftarlarına karşı bir ferman çıkartırdı. Nasturiler kendilerine bu kadar eziyet eden Jüstinyen’den öc almak amacıyla Uriğenis’e (Origen) özel bir ilgi göstermeye başladılar ve onun öğretisi yavaş yavaş okullarına girdi...*” (Mşıha Zha, 2002, s.98, Dipnot: 51.) bilgi dikkat çekicidir.

²⁴ Hıristiyan din bilgini ve Kilise babalarından biri olan Kaisareialı Eusebios (260-339), “Kilise Tarihi” ve “Constantinus’un Hayatı” isimli kitapların yazarıdır (Barnes, 1981, s. 94-125). Diocletianus döneminde (MS. 284-305) büyük zulüm yaşayan dönemin en üretken Hıristiyan yazarı ve Filistin’deki Kaesarea’da piskopos olan Eusebios, Konstantinus’un saltanatı döneminde (MS. 306 – 337) hayatta kalan en eski din tarihi yazarı olarak ünlenmiştir. Eusebios, gelecek nesillere pek çok vakayiname, İncil kitapları üzerine

(MS 260-339) tarafından yaklaşık 320 yılında tasarlanmış çapraz referans sistemine sahip "Kanon Tabloları" düzeni, ilk ve gerçek anlamda "liste" olarak anlaşılmalıdır. Bilgiyi organize etmenin yeni bir yolu olarak görülen bu yenilikçi düzenlemeyle Geç Antikite'de kodeksin farklı bir okuma deneyimi mümkün kılınmıştır (Wollraff, 2013, s.1-2; Crawford, 2019, s.2). Kanon tablolarının kullanılmasıyla, İsa'nın hikâyesinin anlatımlarının sistematik bir özeti oluşturulmuştur (Nordenfalk, 1938, s.50-51). Yunanca yazılmış kanon tabloları düzeni, daha sonra çeşitli dillere (Latince, Süryanice, Ermenice, Gürcüce, Kafkas Arnavutça ve Amharca) kapsamlı bir şekilde tercüme edilmiştir (Nordenfalk, 1938, s.50-51; Wollraff, 2013, s.1-14). Bu el yazma türünden, günümüze gelebilen en erken tarihli resimli nüshalar Süryanicedir. 6. yüzyıl tarihli Codeks Rabulensis olarak da bilinen *Rabbula, Syr.33* ve *Diyr.339* nüshaları, bilinen en erken tarihli kanon tabloluk resimli İncil el yazmalarıdır. Bunlar Dörtlü İncil yani Tetraevangelion şeklinde de ifade edilmektedirler.

Resim 1. Kaisareialı Eusebios, Mezmurlar Kanon Tablosu (II-III). Auct. D.4.-1, fol.24v. 10. yy. Oxford Bodleian Kütüphanesi, (Wollraff, 2013, fig.3).

2.1.Rabbula Dörtlü İncil (Laur. plut.1.56)

Keşiş Rabbula olan yazıcısının adıyla anılan *Rabbula İncilleri* (Rabbula Dörtlü İncil) tarihi kesin olarak bilinen günümüze gelen en eski İncil el yazmasıdır.²⁵ Floransa'daki

yorumlar, teolojik risaleler ve bir coğrafik el kitabı bırakmıştır. Aynı zamanda o zamanlar var olan en önemli Hıristiyan kütüphanesine yöneticilik ve İncil el yazması üretimine öncülük etmiştir (Crawford, 2019, s.1-2).

²⁵ El yazması bilim dünyasında yeterli ilgiyi görmüş ve kodikolojik ve paleografik açıdan çeşitli çalışmalara konu olmuştur (Hatch, 1946; Leroy, 1964; Bernabò 2008; Bernabò 2014, Serdar-Dinçer, 2019). Ayrıca bu el yazmasının sadece resimlerinin yer aldığı bir tıpkıbasım yapılmıştır (Cecchelli vd.1959).

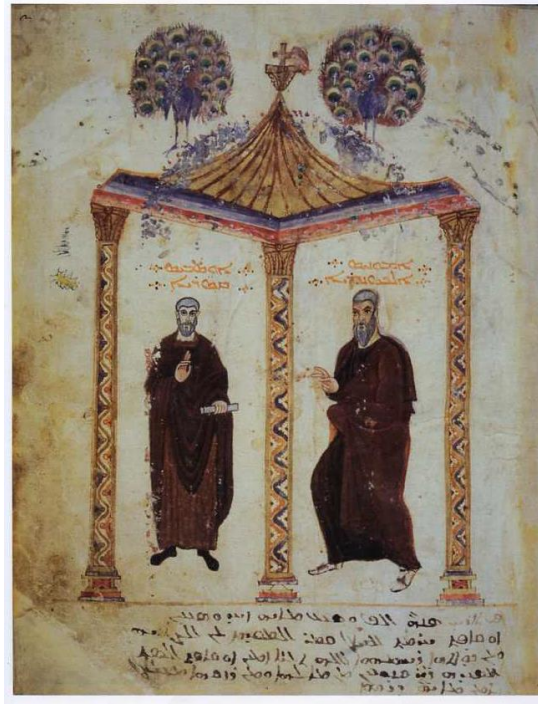
Biblioteca Laurenziana'da korunan el yazması, *plut.1.56* numara ile kayıtlıdır (Bernabò 2008, s.1). Eserin, Beth Zagba'daki²⁶ Beth Mar Yuhannan Manastırı'nın keşişi Rabbula tarafından 586 yılında kopyalandığı bilinmektedir (Hatch, 1946, s.20, 85; Leroy, 1964, s.139; Bernabò, 2008, s.1, 116; Bernabò, 2014, s.343; Serdar-Dinçer, 2019, s.397).

Kanon tablolu eser; parşömen 291 sayfadan meydana gelen Süryanice yazılmış İncil'in resimli en eski Peshita versiyonudur (Nordenfalk, 1938, s.254-255, Leroy, 1964, s.139; Metzger, 1977, s.51). El yazmasının girişinde üç tam sayfada Matta'nın Seçimi, Çocuklu Bakire (Resim 2) ve İskenderiyeli Ammonius ile Kaiesareialı Eusebios'un (Resim 3) ayakta duran figürleri (fol.1a-2a), sonrasında iki sayfalık Eusebios'un Carpianos'a yazdığı mektup, eksiksiz 10 kanon tablosu (fol.3b- 12b), yıllık ayin tablosu olan litürji kodeksi ve son dört sayfada (fol. 13a-14b) sıralanmış Çarmıha Gerilme ve Diriliş, Yükseliş, dört keşişle tahta çıkan İsa ve Pentekost tasvirlerini gösteren resimler ile 586 tarihini veren bir kolofon bulunmaktadır (Bernabò, 2014, s.343). Araştırmacılar tarafından detaylı bir şekilde araştırılmış bu nüsha, kanon tablolarının çevresini donatan resimlerle dönemin önemli nüshalarından bir tanesi olarak kabul edilmektedir (Nordenfalk, 1938; Hatch, 1946; Cecchelli vd.1959; Leroy, 1964; Bernabò, 2008; Bernabò, 2014, Serdar-Dinçer, 2019).

Resim 2. Rabbula Dörtlü İncil, Çocuklu Bakire .fol. 1v, (Bernabò, 2008)

²⁶ Beth Zagba'nın, günümüz Suriye sınırındaki (Hama'da) Apamea yakınlarındaki bir yer olduğu öne sürmektedir (Mango, 1983, 405-408; Bernabò, 2014, s.343; Serdar-Dinçer, 2019, s.397).

Resim 3. Rabbula Dörtlü İncil, İskenderiyeli Ammonius ile Kaiesareialı Eusebios, fol. 2r. (Bernabò, 2008).

Sütun ve kemerlerle ayrılmış bölümler içinde, Dört İncil yazarının bap numaralarının dizilimini gösteren kanon tablo kullanımı, marjinlerdeki (kenar boşluğu) Eski Ahit peygamberlerine ait figürler, Yeni Ahit'ten sahneler, çeşitli bitki ve hayvan resimleri Helenistik resim anlayışını sergilemektedir (Resim 4). Bu resimler dekoratif olmanın yanı sıra figüratif olmaları nedeniyle Doğu Süryani Kilisesi'nin sembol ve simgelere uzak durma yaklaşımı ile uyuşmamaktadır.

Rabbula Dörtlü İncil'inin tamamen Helenistik resimler içerdiğini söylemek yanlış olacaktır. Buradaki resimlerin yerel etkiler taşıyan aynı zamanda geçiş dönemi özelliği gösteren bir resim anlayışını temsil ettiği düşünülmektedir. Nitekim Bernabò, el yazmasında farklı üslupların olduğunu İsa figüründe tespit ettiği detaylarla açıklamakta ve bu resimlerin Helenistik perspektif geleneğinde ustalaşmış bir sanatçının eseri olduğunu aynı zamanda Orta Çağ pratiğini de yansıttığını belirtmektedir (Bernabò, 2014, s.345).

Resim 4. Rabbula Dörtlü İncil, Kanon II, .fol. 5r. (Bernabò, 2008).

2.2. Paris, Syr.33 Dörtlü İncil

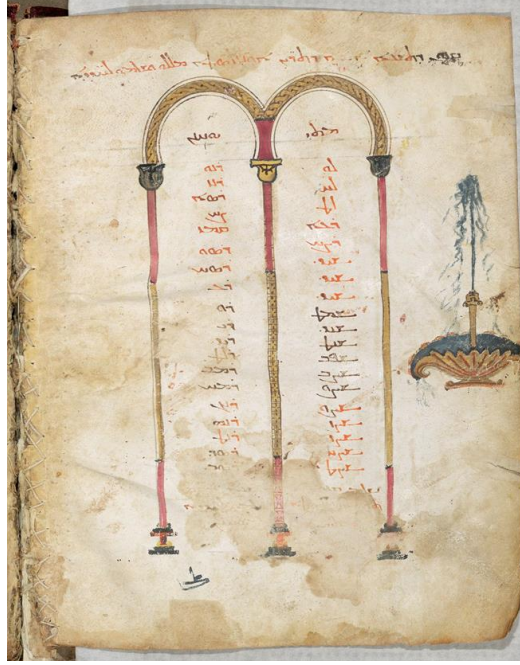
Bir diğer eser, Fransa-Paris Milli Kütüphanesi (Bibliothèque nationale de France) Süryani el yazmaları kataloğunda *BN Cod. Syr.33* numarada kayıtlı bulunan kanon tablosu dörtlü İncil el yazmasıdır (Nordenfalk, 1938, s.224; Leroy, 1964, s.198). El yazması parşömen 127 yapraklıdır. 26 satırlık Estrangelo hattıyla yazılmış sayfalar 31x24 cm (yükseklik X genişlik) ölçülerindedir (Leroy, 1964, s.198.). Paleografların kanaatine göre, Mardin'deki Mar-Anania²⁷ (Deyrulzafaran, Mor Hananyo) Manastırı'ndan getirilen eser, kısmen 6. kısmen de 12. yüzyıl tarihlidir²⁸ (Nordenfalk, 1938, s.224). 12. yüzyıla tarihlendirmesinin nedeni, 11. ve 13. yüzyıl eklemesi notlardan (Leroy, 1964, s.198-200) kaynaklanıyor olabilir.

Syr.33 numaralı litürjik İncil el yazmasında Eusebios mektubu kayıptır. Ancak kanon tabloları mevcuttur. Kanon tablolarının etrafında çeşitli sahneler, hayvan ve bitki motifleri kullanılmıştır (Bernabò, 2008, s.120). Bu resimler Rabbula İncillerindeki görsellerle kıyaslandığında daha sade görünmektedir. Ancak figürlerin işlenişindeki detaylar Yunan-Helenistik sanat etkilerini taşımaktadır. Örneğin fol. 8r'de derinlik ve hacim verilmiş, kıvrımlı çizgilerle oluşturulmuş istiridye kabuğu formundaki fıskiye havuz Helenistik tarzı yansıtmaktadır (Resim 5). El yazmasında fol. 6v'de yer alan İsa figürünün serbest hareketini gösteren el, ayak ve duruş pozisyonu, ayaklarının zeminle teması, ayağın ve yüzün ışık-gölge tekniğiyle hacimli çizilmesi, vücudu saran kıyafetteki kıvrım detayları Helenistik etkiyi

²⁷ Nordenfalk'un (1938, s. 224) bu eserden bahsettiği Almanca yayınında geçen "Kloster Mar-Anania in Mardin" ifadesiyle, Deyrulzafaran Manastırı kastediliyor olabilir. Çünkü, İmparator I. Anastasios tarafından yaptırılmış olan ana kilise Mor Hananyo (Almanca:Mar-Anania) Kilisesi, bir dönem bugünkü Deyrulzafaran'a da adını vermiştir.

²⁸ *Syr.33* nüshası bazı kaynaklarda 12. / 13. yüzyıllara tarihlendirilmektedir (Balicka-Witakows, 2015, s.334).

taşımaktadır (Resim 6). Fol. 7v'de bulunan kuş ve bitki demeti motifindeki açık-koyu renk tonlarının zarif geçişleri ve fırça darbelerinin oluşturduğu estetik de yine sanatçının, Yunan-Helenistik sanat tekniklerine aşina olmasıyla açıklamak mümkündür (Resim 7).

Resim 5. BN Cod. Syr.33, fol. 8r, Fransa-Paris Milli Kütüphanesi, 6. yy.

Resim 6. BN Cod. Syr.33, fol. 6v, Fransa-Paris Milli Kütüphanesi, 6. yy.

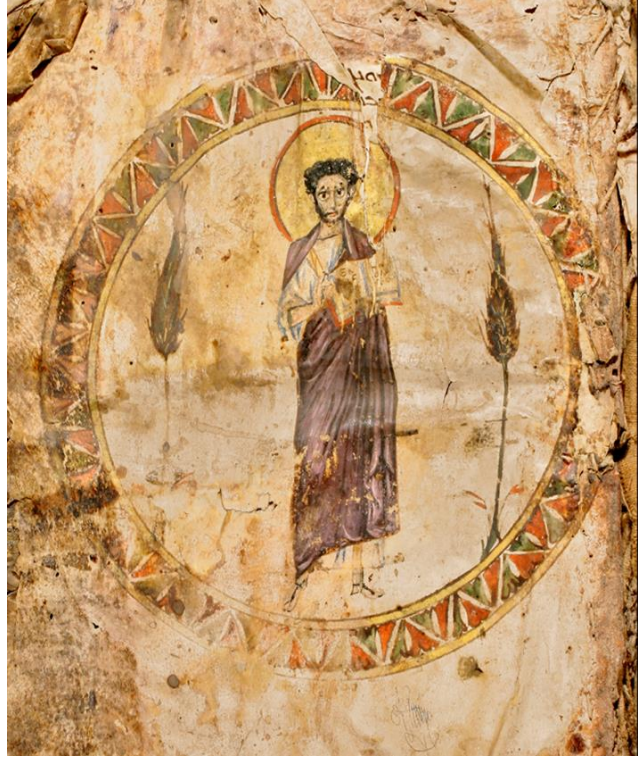

Resim 7. BN Cod. Syr.33, fol. 7v, Fransa-Paris Milli Kütüphanesi, 6. yy.

2.3. Diyr.339 Dörtlü İncil

Diyarbakır'daki Süryani Ortodoks cemaatine ait Meryem Ana Kilisesi'nin önemli hazinelerinden biri olan dörtlü İncil el yazması da kanon tablolu ve resimlidir. Araştırmacılar tarafından yayımlanmış *Diyr.339* el yazması, çeşitli yönleriyle (yazı, litürjik tablo dizisi özellikleri) 6. yüzyıl standart Süryanice İncil el yazma geleneğine bağlanmıştır (Bernabò-Kessel, 2015, s.180-183).

Diyr.339 dörtlü İncil'deki kanon tabloları oldukça şematik çizilmiştir. Bu eser de *Rabbula* Dörtlü İncil ile kıyaslandığında daha az özenilmiş bir çalışma gibi görünmektedir. Ancak, el yazmasındaki tam boy tasvir, kökeni Helenistik geleneğe dayanan resim tarzını sergilemektedir. Buradaki genç, kısa saçlı ve mor cübbe giyimli İsa figürünün duruşu, kumaşın vücudu sarmalaması Yunan-Helenistik sanat etkilerini devam ettiren erken dönem Hıristiyan sanatı özelliğini yansıtmaktadır (Resim 8). Bunun yanı sıra, sade olan kanon düzeni, kenar boşluklarına yerleştirilmiş detaylı işçilikli, renkli bitki ve hayvan figürleriyle süslü bir el yazmasıdır.

Resim 8. İsa figürü, hmml, Diyr.339, fol. 1v, Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi, yak. 550.

Resim 9. Kanon V, Mt, Lk: hmml, Diyr.339, fol. 7r, Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi, yak. 550.

Resim 10. Kanon VIII (Mk, Lk) hmml, Diyr.339, fol. 7r, Diyarbakır Meryem Ana Kilisesi, yak. 550.

Bu üç eserin haricinde, 6 ve 7. yüzyıl tarihli resimli kanon tablolu Süryani el yazmaları da bulunmaktadır. Bunlar; Berlin'deki Phillips 1388, Floransa Plut.158, Gabbula Dörtlü İncil ve Şam'daki el yazmasıdır (Bernabò, 2008, s.119-120).

3. DEĞERLENDİRME

Hristiyanlığın ilk yıllarında kilisenin nasıl süslenmesi gerektiği konusu ve imgenin dinde kullanımı sorunu meydana gelmiştir. Bu konu tartışmalı olsa bile, erken dönemde Bizans kiliselerinde resimler, okuma-yazma bilmeyen inananları eğitmek için kullanılmıştır (Minor, 2017, s.73; Gombrich, 2017, s.135-138). Neticede, Bizanslılar Antik Yunan'ın gelişmiş sanat tekniklerini uygulamayı bırakmış, onun yerine sınırlı yöntemlerle Meryem ile İsa'nın imgeleştirilmesine izin vermişlerdir. Sanatçının hayal gücünü kullanamadığı bu imgeler, belli bir katılığa sahipti. Fakat erken dönem Bizans resimlerinde ilk etapta sanatçılar, Yunan ve Helenistik resim sanatının etkisinden kurtulamamışlardır. Dolayısıyla bu dönemde her ne kadar figürler ciddi, katı ve belli kalıpların tekrarı şeklinde resmedilseler bile Yunan ve Helenistik sanatın buluşları olan kumaşın vücudu sarmalayışı, ışık-gölge tekniğiyle yüz ile ellerin hacimli işlenişi ve eğimli çizgilerin kullanımı devam etmiştir. Bu nedenle Hristiyan dünyasında Geç Antik Çağ sanatı, Helenistik üsluptan Orta Çağ sanat tarzına yönelimin başladığı bir geçiş dönemi olarak görülmektedir (Gombrich, 2017, s.136).

Hristiyanlığın erken döneminde, özellikle 5. yüzyıllarda, İsa'nın tabiatı üzerine ciddi boyutlarda teolojik tartışmalar yaşanmıştır (Kaçar, 2015, s.139-140). Antakya İlahiyat Okulu, İsa'nın hem tanrısal hem de beşeri yönü olduğunu; İskenderiye İlahiyat Okulu ise, İsa'nın tek tanrısal tabiatını kabul etmiştir. Bu dönemde İskenderiye ve Antakya ekollerinin Kutsal Kitap'ın

tefsiri konusunda sergiledikleri teolojik yaklaşım sanatı da etkilemiştir. Bu bağlamda Süryani Kilisesi de önemli bir konumda yer teşkil etmiştir. Doğu ve Batı Süryani Kiliselerinin ayrılmasının netleştiği 6. yüzyılda, özellikle İncil'in yorumlanması metodu üzerine tartışmalar daha da derinleşmiştir. Günümüzde yapılmış bilimsel araştırmalarda Hristiyan Süryanilerin literatüründe ve Ahit kanonlarındaki farklılıklar ortaya konmak suretiyle Doğu Süryani (Dyofizit) ve Batı Süryani (Miafizit) Kiliselerinin farklılığı, eser incelemeleri üzerinden açıklanmaya çalışılmaktadır.

Batı Süryani kolunda kalan, Antikiteye ve Helen kültürüne yabancı olmayan Urfa Kilisesi yazımsal ve düşünsel faaliyetlerin yapıldığı önemli merkezlerden bir tanesi olmuştur. Nitekim Eusebios'un düşünsel faaliyetlerini Urfa'da gerçekleştirdiği, 3. ve 4. yüzyıllarda Eski ve Yeni Ahit Süryanice versiyonların burada üretildiği bilinmektedir (Hayes, 2002, s.132). Aslında, Süryanilerin erken dönemde sembolik anlatıma ve Helenistik kültüre yabancı olmadıkları bazı önemli kişilerden hareketle de söylenebilir. Bu açıdan bilinen en önemli isim Aziz Efrem'dir (MS. 306-373) (Hayes, 2002, s.151). Efrem, karışık etnik nüfusu ve kültür çeşitliliğini barındıran Nusaybin ve Urfa'da yaşamıştır. Sembol ve paradokslar içeren şiirleriyle Ortodoks Hristiyanlığı anlatmaya çalışmıştır (Possekel, 1999, s.1). Efrem'in ve Mezopotamya bölgesindeki Süryanilerin de Yunancayı etkin kullandığı tarihi belgelerden anlaşılmaktadır.²⁹ Bu da erken dönemde Süryani dünyasının Yunan kültüründen ve tefsir dilinden etkilendiğini göstermektedir.³⁰

Bu makalede, 6. yüzyıl tarihli kanon tablolı üç Süryanice el yazması değerlendirilmiştir. Bunlar; Floransa'daki *Rabbula (Codex Rabulensis)*, Paris'teki *Syr.33* ve Diyarbakır'daki *Diy.339* el yazmalarıdır. Leroy (1964) tarafından bu eserler, benzerlikleri dikkate alınarak "canlı dekor" anlamında "à décor animé" adlandırılmasıyla gruplandırılmıştır (Leroy, 1964, s.139-206; Bernabò-Kessel, 2015, s.183). Söz konusu eserler incelendiğinde; simge ve resimlerle donatılmış, Helenistik geleneğe dayanan yumuşak tonlarda boyanmış, ikonik ve kanonik eserler oldukları ve Helenistik geleneğe yatkın oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim yaygın olarak kabul edilen görüş, Süryani Kanon tablolı resimli el yazmalarındaki resimlerin ikonografik açıdan Yunanca bir modelden üretildiği ancak figür formunun Süryani resim geleneğine dayandığı yönündedir (Nordenfalk, 1938, s. 232, 256-257).

SONUÇ

Rabbula İncilleri'ne göre; *Syr.33* ve *Diy.339* el yazmalarında süslemeler daha az gösterişlidir. Kemerler ve sütunlar detaylandırılmamış, şematiktir. İncil'den sahneler sınırlı olup, bitkiler ve hayvanlar seyrek olarak dağılmıştır. Ama yine de el yazmalarının resim

²⁹ Orta Fırat bölgesinde papirüs veya parşömen üzerine yazılmış 3. yüzyıl tarihli Yunanca belgeler (yönetime gönderilen dilekçeler, şikâyetler, satış sözleşmeleri, özel mektuplar) bulunmuştur. Süryani isimli kimselere ait bu belgelerden hareketle, Süryanilerin idari ve kişisel yazışmalarını Yunanca yapacak kadar Yunancayı etkin kullandıkları ve bu durumun erken dönem Süryani edebiyatında Yunan etkisini yaratmış olabileceği kabul edilmektedir (Possekel, 1999, s.29).

³⁰ Son yıllarda, Süryani Hristiyanlığı araştıran ve özel olarak Efrem'in yazılarını inceleyen bilimsel çalışmalarda; Efrem'in Yahudi ve Sami gelenekleriyle olan bağları kabul edilmektedir. İznik Konsili'nden (325) sonra Ortodoks ve Roma imparatorluk otoritesine bağlılığı ve Yunan felsefesine aşinalığı belirtilmektedir (Monnickendam, 2015, s. 216-217; Loopstra, 2019, s. 298).

içermesi bu yazmaların üretiminde gösterilen özeni yansıtmaktadır. Sanatçıların da yetkin bir betimleme yeteneğine sahip olduklarını göstermektedir.

Bu eserler vasıtasıyla, Nastur ve hocası Theodore ile Nusaybin Okulu kurucularından biri olan Narsay'ın aksine, Süryanilerde Origen'den etkilenen bir kesimin olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Hnono ile tekrar gündeme gelen Origen'in kaynaklarının benimsenmesi yaklaşımı, bu kanonik el yazmalarının niçin tercih edildiği bağlamında fikir vermektedir. Eusebios'un kanon tablolarının kullanımı ve Helenistik etkili resimler bu el yazmalarının üretimindeki teolojik yaklaşımı ortaya koymaktadır. Nitekim Kanon tablolarının tasarımcısı Eusebios'un Origen'in çizgisinde olduğu bilinmektedir. İlâveten, Batı Süryanilerinin (Yakubilerin) sanata yaklaşımına oranla Doğu Süryani Kilisesi'nin (Nasturilerin) sanat ve mimariye yönelmediği, ikona ve ikonografiye karşı oldukları bilinmektedir. Nitekim kullanılan Süryanice hat (Estrangelo) da Batı Süryani Kilisesi'ne aittir.

Sonuç olarak; hali hazırdaki bilgilerimiz ışığında, Eusebios'un kanon tablolarını ve İncil'in Peşitta versiyonunu içeren, resimlerinde Helenistik etki görülen bu üç nüshanın 6. yüzyılda hâkim olan Batı Süryani Kilisesi sanat anlayışı doğrultusunda üretildikleri düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akalın, K. ve Duygu, Z. (2017). *Süryani Literatürü*. Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin.

Alicı, M. (2015). "Sāsānī İmparatorluğu'nun Erken Döneminde Hıristiyanların Konumu ve İlk Sinodlar". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 56:1, ss.33-75.

Anastos, M.V. (1962). "Nestorius was Orthodox". *Dumbarton Oaks Papers*. C.16, s.117-140.

Atiya, A. S. (2005). *Doğu Hıristiyanlığı Tarihi* (Çev. N. Hiçyılmaz), Doz Yayınları. İstanbul.

Balicka-Witakows, E. (2015). "Syriac decorated and illuminated manuscripts: A codicological approach". *Manuscripta syriaca. Des sources de première main*, (Ed. Françoise Briquel-Chatonnet– Muriel Debié), Geuthner, Paris, 321-358.

Barnes, T.D. (1981). *Constantine and Eusebius*. Harvard University Press, Cambridge.

Baumstark, A. (1922). *Geschichte der Syrischen Literatur*. Bonn.

Bernabò, M. (2014). "The Miniatures in the Rabbula Gospels. Postscripta to a Recent Book". *Dumbarton Oaks Papers*, 68, s.343-358.

Bernabó, M. (2014). "The Miniatures in the Rabbula Gospels: Postscripta to a Recent Book," *DOP* 68, s.343–58.

Bernabó, M. (ed). (2008). *Il Tetravangelo Di Rabbula (Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 1.56)*, L'illustrazione del Nuovo Testamento Nella Siria Del vi Secolo, Roma: Edizioni Di Storia e Letteratura.

Bernabò, M. ve Kessel, G. (2015). "A Syriac Four Gospel Book in Diyarbakır", *Convivium*, 3/ 1, Brepols Publishers, s. 173-203.

Brock, S.P. (1994). "The Church of the East in the Sasanian Empire up to the Sixth Century and Its Absence from the Councils in the Roman Empire". *Syriac Dialogue: First Non-Official Consultation on Dialogue within the Syriac Tradition*. Pro Oriente, Vienna, 1994, s.69-86.

Cecchelli, C. vd. (1959). *The Rabbula Gospels: Facsimile Edition of the Miniatures of the Syriac Manuscript Plut. 1.56 in the Medicean-Laurentian Library*. Olten-Lausanne.

Crawford, M.R. (2019). *The Eusebian Canon Tables: Ordering Textual Knowledge in Late Antiquity*. Oxford University Presss, United Kingdom.

Çelik, M. (1987). *Süryani Kilisesi Tarihi*, Cilt: I. Yaylacık Matbaası, İstanbul.

Dirksen, P.B. (1988). "The Old Testament Peshitta", *The Literature of the Jewish People in the Period of the Second Temple and the Talmud*, 2/1, 1988, s.255-256.

Duygu, Z. (2017). "Hıristiyanlığın Erken Yüzyıllarındaki İsa Teolojisi Tartışmalarında 'Dinamik Monarşiyenist' Akıma Özgü 'Monoteist' Kristoloji Ve Bunun 'Ebionit' Kristolojiyle Mukayesesi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Denizli, s. 332-341.

Duygu, Z. (2016). *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ*. Divan Kitap, Ankara.

Duygu, Z. (2017). *Hıristiyanlık ve İmparatorluk: Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*. Divan Kitap, Ankara.

Duygu, Z. (2018). *İsa, Pavlus, İnciller: Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?*. Düşün Yayıncılık, İstanbul.

Duygu, Z. ve Akalın, K. (2018). *Kristolojiye Giriş*. Divan Kitap, Ankara.

Gombrich, E.H. (2017). *Sanatın Öyküsü*, 10. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Harrington, L. (2003). "Allegory". *New Catholic Encyclopedia*. Cilt:1, Thomson&Gale, Detroit, s.291-293.

Hatch, W.H.P. (1946). *An Album of Dated Syriac Manuscripts (1875)* (2. Basım) .A. Academy of Arts and Sciences, Boston.

Hayes, E.R. (2002). *Urfa Akademisi* (Çev. Yaşar Günenç). Yaba Yayınları, İstanbul.

Hill, F.P. (2019). “The Diatessaron: A Short Introduction”, *Orthodox Faith and Life*, 1, s.28-60.

Juckel, A. (2009). “Research On The Old Syriac Heritage Of The Peshitta Gospels, A Collation Of Ms Bibl. Nationale Syr. 30 (Paris)”, *Hugoye: Journal of Syriac Studies*, 12(1), The Syriac Institute and Gorgias Press, Beth Mardutho, s.41-115.

Juckel, A. (2011). “Tumo of Ḥarqel (ca.570-640) [Syr. Orth.]”, *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage* (ed. Sebastian P. Brock - Aaron M. Butts - George A. Kiraz Lucas - Van Rompay). Gorgias Press, Beth Mardutho: The Syriac Institute, New Jersey, s. 418.

Kaçar, T. (2015). *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Kütük, A. (2018). *Nisibis (Nusaybin)*, Divan Kitap, İstanbul.

Kominko, M. (2015). “Paris.Syr.341 and its illustrations”. *Minorities: Legal, Cultural and Economic Perspectives, Continuity and change in the Mediterranean 6th-10th century, Studies in Late Antiquity and Early Islam* (Ed. R. Hoyland), Princeton, s.259-290.

Leroy, J. (1964). *Les Manuscrits syriaques a peintures conserves dans les bibliotheques d'Europe et d'Orient*. Librairie Orientaliste Paul Geuthner, Paris.

Loopstra, J. (2019). “The Syriac Bible And Its Interpretation”, *The Syriac World* (ed. Daniel King), Taylor&Francis Group, New York.

Mango, M. M. (1983). “Where was Beth Zagba?”. *Harvard Ukrainian Studies 1.*, s. 405-430.

Metzger, B.M. (1977). *The Early Versions Of The New Testament: Their Origin, Transmission, and Limitations*, Oxford University Press, Oxford.

Minor, V.H. (2017). *Sanat Tarihinin Tarihi*, 2. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları- 27. İstanbul.

Mitchell, S. (2016). *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi M.S. 284-641* (Çev. Turhan Kaçar). Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.

Monnickendam, Y. (2015). “How Greek is Ephrem’s Syriac?: Ephrem’s Commentary on Genesis as a Case Study”, *Journal of Early Christian Studies*, Vol. 23, s.213–244.

Mşiha Zha. (2002). *Erbil Vakayinamesi* (Çev. Erol Sever). Yaba Yayınları, İstanbul.

Nordenfalk, C. (1938). *Die Spätantiken Kanontafeln*. O. Isacsons boktryckeri, Göteborg.

Possekkel, U. (1999). *Evidence of Greek Philosophical Concepts in the Writings of Ephrem the Syrian*, CSCO, Peeters, Leuven.

Reinink, G.J. (2009). "Tradition and the Formation of the 'Nestorian' Identity in Sixth to Seventh-Century Iraq," *Church History and Religious Culture* 89.1:3, s.217-250.

Romeny, B.T.H. (2005). "The Syriac Versions of the Old Testament". *Sources Syriaques I. Nos Sources: Arts et Littérature Syriaques*. (Ed. Maroun Atallah et al), CERO, Antélias, s.75-105.

Rompay, L.V. (2010). "Past And Present Perceptions Of Syriac Literary Tradition". *Hugoye: Journal of Syriac Studies*. 3/1, s. 71-103.

Serdar Dinçer, P. (2019). "Erken Bizans Dönemi Resimli Dini El Yazmaları". *Art-Sanat Dergisi* (12). İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, s.385-420.

Şer, A. (2006). *Nusaybin Akademisi* (Çev. Nesim Doru). Yaba Yayınları, İstanbul.

Tarakçı, M. (2010a). "Nestorius ve Kristolojisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), Bursa s. 215-241.

Tarakçı, M. (2010b). "Origen ve Alegorik Kitab-ı Mukaddes Yorumu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt:19, Sayı:1, s.183-213.

Wollraff, M. (2013). "The Canon Tables of the Psalms An Unknown Work of Eusebius of Caesarea." *Dumbarton Oaks Papers* 67. Dumbarton Oaks Research Library and Collection Trustees for Harvard University Washington, DC, s.1-14.